فصلنامه علمی مطالعات دفاع مقدس
دوره ۱۱، شماره ۲، شماره پیاپی (٤٢)، تابستان ١٤٠٤، ص ۱۳۷ ـ ۱۰۹
مقاله پژوهشی

شناسایی و رتبه بندی منابع، قابلیت‌ها و عوامل بسیج منابع ملی در دوران دفاع مقدس

اصغر محمدی فاتح[۱]، محمد رحیم‌زاده[۲]

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۲/۲۷ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۲۸

چکیده:

پژوهش حاضر با هدف بررسی بسیج منابع ملی در دوران دفاع مقدس، مبتنی بر چارچوب نظریِ پارادایم منبع‌محور، نظریه قابلیت‌های پویا، و اجزای نظریه بسیج منابع طراحی شده است. پیشینه تجربی تحقیق نیز با تمرکز بر این دوران تاریخی تحلیل گردید. روش تحقیق ترکیبی (کیفی-کمی) به کار گرفته شد؛ ۱. فاز کیفی: مصاحبه با ۸ نفر از پیشکسوتان و نویسندگان حوزه دفاع مقدس جهت شناسایی منابع، قابلیت‌ها و عوامل مؤثر در بسیج منابع؛ ۲. فاز کمی: توزیع پرسشنامه (طراحی‌شده از یافته‌های کیفی) میان ۱۳ نفر و رتبه‌بندی متغیرها با استفاده از آزمون فریدمن. در هر دو فاز، نمونه‌گیری به روش هدفمند انجام شد. یافته‌های تحقیق: ۱- شناسایی مؤلفه‌ها در فاز کیفی: منابع ۵ نوع (انسانی، اخلاقی، فرهنگی-اجتماعی، مادی، سازمانی.) قابلیتها ۵ نوع (انسانی، مدیریتی، سازمانی، اقتصادی، فناورانه.) عوامل مؤثر: ۱۵ عامل (نقش امام خمینی، مردم، رسانه‌ها، زنان، نهادها و...).۲- رتبه‌بندی مؤلفه‌ها در فاز کمی: منابع براساس اولویت(۱. انسانی؛ ۲. اخلاقی؛ ۳. فرهنگی-اجتماعی؛ ٤. مادی؛ ۵.سازمانی)قابلیتها(۱. انسانی؛ ۲.مدیریتی؛ ۳. سازمانی؛ ٤. اقتصادی؛ ۵. فناورانه) عوامل بسیج‌کننده (امام خمینی (رتبه اول)، مردم، رادیو و تلویزیون، زنان، کمیته‌های انقلاب، کادر درمان، عشایر، فرهنگ صرفه‌جویی، روحانیون، ترابری، نوسازی تجهیزات، قومیت‌ها، دانشجویان و روزنامه‌ها). نتایج پژوهش نشان می‌دهد بسیج منابع در دوران دفاع مقدس بر پایه مثلث منابع، قابلیت‌ها و کفایت فرماندهی استوار بود. این سه عنصر به صورت هماهنگ، امکان بهره‌برداری بهینه از منابع محدود و تبدیل تهدیدها به فرصتها را فراهم آوردند. یافته‌ها علاوه بر تبیین الگوی بسیج در گذشته، می‌تواند چارچوبی برای مدیریت بحران در شرایط مشابه ارائه دهد. این تحقیق با ترکیب روشهای کیفی و کمی، تحلیل عمیقی از سازوکارهای بسیج منابع در یک دوره بحرانی ارائه کرده و بر نقش عوامل فرهنگی، اجتماعی و رهبری در موفقیت استراتژی‌های ملی تأکید می‌کند.

واژگان اصلی: دفاع مقدس، بسیج منابع، قابلیت‌های پویا، مردم.

۱. دانشیار، دانشکده فرماندهی و مدیریت، دانشگاه امام علی (علیه‌السلام)، تهران، ایران (نویسنده مسئول)
amohammadi1360@yahoo.com
۲. دانشجوی دکترای جامعه شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی، تهران، ایران

مقدمه

تهاجم غافلگیرانه دشمن بعثی به مرزهای جنوب و غرب ایران اسلامی، ضرورت بسیج منابع مختلف و امکانات ملی را ایجاب می‌کرد. در این میان سازماندهیِ تشکیلات قویِ مردمی در کنار نیروهای مسلح و امکانات آنها بعلاوه امکانات دولتی نقش‌آفرین بود. اساسا، بسیج[1] فرآیندی است که از طریق آن یک گروه کنترل جمعی را بر منابع مورد نیاز برای اقدام جمعی تضمین می‌کند(Jenkins,1983). بسیج ملی شامل استفاده هدفمند از منابع جامعه برای حمایت از دستیابی به اهداف ملی در زمان جنگ، بحران یا فاجعه است. طبق مطالعات صورت گرفته بدیهی‌ترین نوع بسیج همان جمعیتی است که دو عنصر مهم جنگ(پول و مردم) را برای دولت‌ها در زمان جنگ فراهم می کند(لیتون، ۲۰۱۹). هدف بسیج ملی استفاده مؤثر و کارآمد از همه امکانات در دسترس ملت است. نوع و مقدار منابع مورد نیاز با شرایط استراتژیک متفاوت خواهد بود. این منابع می‌تواند شامل حوزه‌های متنوعی مانند در دسترس بودن نیرو، حمل‌ونقل، تجهیزات، پشتیبانی بهداشتی، امکانات، پایگاه صنعتی، گسترش آموزش، ارتباطات، مسائل قانونی و بودجه باشد. بنابراین، شرایط استراتژیک مختلف و استراتژی‌های متفاوتی که کشورها اتخاذ می‌کنند، تعیین کننده بسیج ملی از نظر دامنه، ماهیت، مقیاس و مدت است. با این حال، در حالی که استراتژی‌های یک کشور یک انتخاب است، اما شرایط استراتژیک آن کمتر اختیاری است. مهم این است که شرایط استراتژیک آینده همیشه نامشخص است و این امر سیاست گذاری و برنامه‌ریزی بسیج را با مشکل مواجه می‌کند. در بسیج ملی، بخش دفاعی و مدنی به یک اندازه ضروری هستند. غفلت از هر یک، دیگری را به خطر می اندازد. این امر هماهنگی را به یک موضوع اصلی در بسیج ملی تبدیل می‌کند. تحقیقات نشان داده است که رابطه مستقیمی بین استراتژی‌های نظامی اتخاذ شده و بسیج ملی وجود دارد؛ یعنی هر اندازه توانایی بسیج امکانات و منابع ملی در سطح بالایی باشد، استراتژی‌های نظامی با موفقیت همراه خواهد بود (Layton,2020). سازماندهی گروهی به عنوان عامل اصلی تعیین کننده پتانسیل بسیج منابع و امکانات است. در دوران دفاع مقدس، اقدامات منطقی با هدف‌های مشخص و با کنترل متمرکز سازمانی بر منابع و نتایج مشخص توانستند دستاوردهایی شگرف و ملموس را رقم بزنند. نظام اسلامی در آغاز جنگ یک نظام نوپا بود و تهیه

[1] Mobilization

امکانات لازم برای پیشبرد جنگ و بیرون راندن دشمن اشغالگر در توان دولت وقت نبود(زواره، ۱۳۹۳). به همین دلیل تمرکز بر مردم و بسیج امکانات ملی در برابر دشمن بسیار مهم و تعیین کننده بود که البته این مهم با سازوکارهای مختلفی از جمله سخنرانی‌های شخص امام خمینی(ره)، رسانه ملی(رادیو و تلویزیون)، مسجد، روزنامه‌ها، بسیج و.... صورت گرفت. اساسا در پیروزی عملیات نظامی، عامل انسانی در میان سایر عوامل- یعنی قدرت آتش و قدرت تحرک واحدهای عملیاتی- نقش محوری دارد و بر این اساس بود که در عمل، بسیج گسترده نیروهای مردمی و تسلیح و تشکیل آنها برای تداوم یک جنگ طولانی و فرسایشی به کار گرفته شد، و این مهمترین تجربه پیروزمند جنگ بود. آموزش در حین خدمت، جذب نیرو در جریان نبرد، و شناسایی کادرهای مردمی و ارتقای آنها و کادرسازی در حین عملیات پی‌درپی و طولانی از تجارب ناب دوران دفاع مقدس بود(صالحی لاریجانی، ۱۳۸۸). امام خمینی در خصوص بعد مردمی جنگ فرمودند: «مردم یکپارچه پشتیبان این حکومت هستند. اگر حکومت یک گرفتاری پیدا بکند این مردم‌اند که رفع می‌کنند گرفتاری را. اگر جنگ برای دولت پیش آید، این مردم‌اند که جبهه‌ها را پر می‌کنند و پشت جبهه‌ها را هم خدمت می‌کنند»(صحیفه امام، ج ۱۸: ۳۲) در همین راستا موضوعی تحت عنوان بسیج منابع مطرح است که تاکنون در ایران به این موضوع کمتر پرداخته شده است. به عبارت دیگر اینکه در دوران هشت ساله جنگ تحمیلی چگونه منابع ملی وارد عرصه نبرد می‌شد و چه عواملی در هدایت این منابع و امکانات نقش‌آفرین بود، مطلوب این پژوهش است. سوال اصلی تحقیق این است که انواع منابع و قابلیت های بکار گرفته شده در دوران دفاع مقدس کدامند و اینکه چه عواملی در بسیج منابع وامکانات نقش آفرین بود؟

ادبیات تحقیق

۱-۲- مبانی نظری

بسیج منابع ملی: تدارک، آماده سازی و بهره‌گیری سازمان یافته منابع کشور در تمامی شرایط بحرانی به نحوی که ضمن حفظ سرمایه های ملی، موجب افزایش بازدارندگی و مصونیت بخشی به کشور شده و پایداری ملی را ارتقاع خواهد بخشید(محمدی نیا، ۱۳۹۳).

- **فعل و انفعالات ساختار و عامل در بسیج منابع**

جامعه به عنوان یک ساختارکلان و افراد جامعه به عنوان عامل‌های کنش‌دار بر همدیگر تأثیر

متقابل دارند(Giddens,1984). انسان در تمام جوامع توانسته است ساختارهای کلان را برای خود ایجاد و سپس از این ساختارها متاثر شود. در حقیقت این ساختارها و دیوانسالاری ها، ابزاری است برای تحقق راهبردها و اهداف یک سازمان و یا کشور. در دوران دفاع مقدس، افراد اراده‌مند عمل می‌کردند؛ فرد تکلیفش را خودش تشخیص می‌داد. بر اساس دیدگاه الوانی(۱۳۹۰) ظهور نگرش‌های مثبت و منفی در افراد، به زمینه(ساختار کلان) بستگی دارد. به عبارت دیگر، اگر زمینه و متن اصلی کشور، از نوع تلاش و همت و پیش دستی در انجام کار باشد، می‌توان انتظار داشت که عامل‌ها(تک تک انسان‌ها) هم همت جهادی داشته باشند. در دوران دفاع مقدس فعل و انفعالات ساختارهای کلان و افراد جامعه، تعیین کننده بسیج منابع و تحرک مردم بود. در جنگ تحمیلی، اجتماعات می‌توانست نگرش فردی را تغییر دهد؛ و برعکس یک انسان مجاهد می‌توانست اجتماع بزرگی را دگرگون کند و رفتار آن را شکل دهد. ساختار و عاملیت در الگوی جهادی بر اساس نظریه شهید مطهری در خصوص فطرت شکل می‌گیرد. بر اساس این نظریه، فطرت ناشی از تکامل جوهری انسان در متن طبیعت است. ایشان، متن طبیعت را به عنوان ساختار در نظر گرفته و انسان را به عنوان عامل در نظر می‌گیرد. این دو باهم رابطه دیالکتیکی داشته و در این میان فطرت شکل می‌گیرد؛ البته نه به معنای اینکه اینها فطرت را شکل می‌دهند. فطرت، عناصرش موجود و در انسان هست، اینها عناصر را تکامل می‌بخشند و تقویت می‌کنند (بابایی مجرد، ۱۳۹۵). دیالکتیک ساختار- عاملیت در محمل فطرت ایجاد معنا برای کنش جهادی می‌کند. جهادگر بر مبنای فطرت، انطباق میان اراده ولی با اراده خود را ادراک می‌کند. به طور کلی کنش جهادی تلفیقی از وجوه ساختاری و عاملیتی است. ساختارها انواع گوناگونی دارند مانند ساختارهای ذهنی، زبانی و اجتماعی که تحت عنوان فرهنگ از آن یاد می شود. کنش جهادی اثر گرفته از فرهنگ جهادی(به عنوان یک زبان غالب) است. برای اینکه رفتار جهادی وجود داشته باشد، باید زمینه و متن، جهادی باشد. در دوران دفاع مقدس، مردم ساختارهای مورد نیاز را بوجود می آوردند و از طرف دیگر، احاد مختلف جامعه با تاثیرپذیری از این ساختارها، به حرکت در می آمدند.

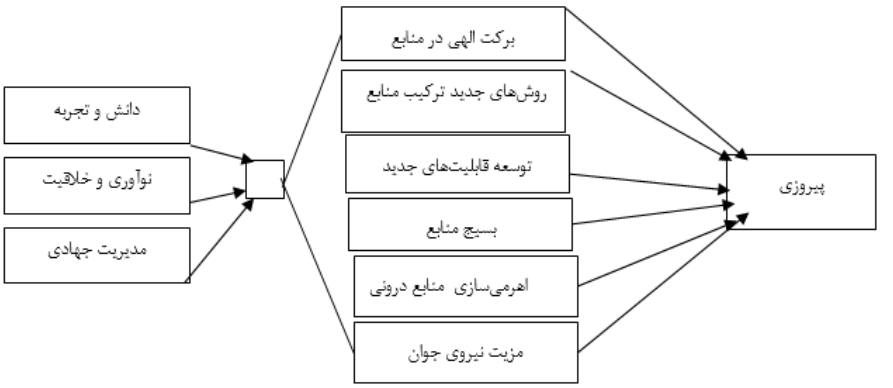
- **پارادایم منبع محور**

سازمان‌ها برای توسعه و بهره‌برداری از مزیت‌های رقابتی، بایستی دارای توانمندی‌هایی باشند که خلق کننده منابع با ارزش، غیر قابل تقلید و کمیاب باشند (محمدی فاتح و همکاران، ۱۳۹۱).

پارادایم منبع‌محور[1]بر دارایی‌های منحصر به فرد، مختص سازمان و غیر قابل کپی تأکید دارد. تفکر منبع محور، توانمندی یک سازمان را در این می‌داند که سازمان بتواند از دارایی‌ها و منابع ملموس و غیرملموس که خلق ارزش می‌کنند، بهره‌برداری نماید. از نگاه منبع‌محور، سازمان یک واحد مجرد می‌باشد که دارای حجم نامتجانسی از دارایی‌ها است و این عدم تجانس در دارایی‌های سازمان به عنوان یک عامل اصلی در توصیف عملکرد متغیر بین یک سازمان و سازمان‌های دیگر مطرح است. پارادایم منبع‌محور تاکید بر دارایی‌های غیر قابل کپی، منحصر به فرد و مختص سازمان دارد که این دارایی‌ها همان دانش و مهارت‌ها است. به تعبیری دیگر این دارایی‌ها به قابلیت‌های بنیادینی[2]اشاره دارد که خلق کننده مزیت رقابتی هستند(محمدی فاتح و همکاران، ۱۳۹۱). این پارادایم توانمندی را در بهره‌برداری از منابع ارزش‌زای ملموس و غیر ملموس می‌داند. رویکرد منبع محور به عنوان یک رویکرد پویا بر توسعه منابع در طول زمان تاکید دارد (برای مثال دفاع از ایجاد تعادل بین استفاده از منابع موجود و توسعه منابع جدید). در این رویکرد سازمانها از طریق ترکیب، بازترکیب یا دگرگونی اشیاء یا مفاهیم، به دنبال ممکنات جدید هستند(Weick, 1979). در دوران دفاع مقدس، نیاز به خلق ایده‌های جدیدی که تازگی داشته باشد، بسیار مهم بود. به گونه‌ای که از این ناحیه وقایع مهمی رقم خورد. در دوران دفاع مقدس نه تنها حفظ منابع و قابلیت‌های موجود، در دستور کار قرار گرفت بلکه توان ترکیب منابع از طریق روش‌های جدید و متفاوت برای خلق قابلیت‌های بنیادین، ایجاد شد. این عمل از طریق تفکر خلاق و نوآوری حاصل شد. وقتی منابع در یک بخش یا حوزه‌ای توسعه پیدا می‌کند، ممکن است در جای دیگر هم با ارزش باشند. وقتی دانش موجود با دیگر دانش‌ها ترکیب می‌شود، پتانسیل لازم را برای اهرمی شدن در یک زمینه جدید را خواهد داشت. این منابع زمانی که کسب شدند، سازمان را قادر خواهند ساخت تا به طور مستمر گنجینه‌ای از ایده‌ها را بسازد. این ایده‌ها در خارج از زمینه‌ای[3]که ایجاد شده‌اند، هم ارزش داشته و قابل استفاده می‌باشند. این پدیده در حد اعلا در دوران دفاع مقدس اتفاق افتاد. اصل ترکیب در بسیج منابع ملی نقش مهم و هم افزایانه دارد. اینکه منابع برای چه موضوعی و با چه توانمندی‌هایی باید با یکدیگر ترکیب شوند تا پاسخگوی آن وضعیت باشد مهم است(محمدی نیا و احمدی حاجی آبادی، ۱۳۹۶).

1-Resource-Based Paradigm
2-Core Competencies
3-outside the context

این موارد در «شکل ۱» نشان داده شده است.

شکل ۱: رابطه منابع، قابلیت های پویا و دانش در دوران دفاع مقدس(منبع: یافته های نگارندگان)

- **قابلیت‌های پویا**

قابلیت‌های پویا فرایندهایی هستند که بوسیله‌ی موقعیت‌ها و مسیرها شکل‌دهی می‌شوند که این فرایندها شامل هماهنگی و یکپارچگی، یادگیری و صورت‌بندی مجدد است. موقعیت‌ها و مسیرها نیروهای درونی و بیرونی هستند که قابلیت‌های پویا را فعال و متوقف می‌کنند. موقعیت‌ها دارای دو بخش هستند. موقعیت‌های درونی به دارایی‌های سازمان یعنی دارایی‌های تکنولوژیک، مکمل، مالی، اعتباری و دارایی‌های ساختاری مربوط است. مسیرها[1]درباره‌ی رویدادهای گذشته سازمان است و اینکه گذشته و زمان حال سازمان، آینده‌ی آن‌را هدایت می‌کنند یا محدود می‌سازند. دولت آمریکا در سطح ملی، ۳۱ قابلیت بنیادی خود را شناسایی کرده و آنها را به عنوان عناصر حیاتی برای دستیابی به اهداف ملی در نظر گرفته است. اما در مقیاس سازمان، عمدتاً قابلیت‌های زیر برجسته هستند(رهنورد،۱۳۹۰، به نقل از محمدی فاتح و حاجی پور،۱۳۹۲).

- قابلیت‌های اقتصادی: دارایی‌های فیزیکی، سهم بازار، محل جغرافیایی، منابع مالی، حق ثبت، شهرت نشان تجاری.
- قابلیت‌های تکنولوژیکی: دانش فنی، ماشین آلات، روش‌ها، فرایندها
- قابلیت‌های انسانی: مهارت‌ها، سبک ها، و رفتار اعضای سازمان
- قابلیت‌های سازمانی: ساختار، سیستم ها، هنجارها

[1] .Path

- قابلیت‌های مدیریتی: توانایی ایجاد، هماهنگی، و تغییر قابلیت‌های تکنولوژیک، سازمانی، انسانی، و اقتصادی.

با این دسته‌بندی قابلیت‌های پویا یک قابلیت مدیریتی خواهد بود. زیرا طبیعت آشفته و متغیر محیط این نگرش را تلقین می‌کند که منابع نمی‌توانند ثابت باشند و در عین حال ارزش آفرین باشند، منابع باید بطور مداوم رشد و توسعه یابند، در غیر اینصورت سازمان‌ها تنها قادر خواهند بود در کوتاه مدت رقابت کنند و این تغییر در منابع نیازمند ایجاد تغییر و هماهنگی در منابع به عنوان یک قابلیت سازمانی است. باید توجه داشت که منبع در معنای وسیع آن عبارتست از فعالیت‌ها، قابلیت‌ها، توانایی‌ها و ... که به سازمان امکان ایجاد منفعت را می‌دهد. سازمان‌ها برای آن که مزیت رقابتی پایدار داشته باشند، باید سرمایه‌گذاری در بهبود منابع خود را جهت ایجاد جایگزین‌های رشد استراتژیک ادامه دهند و برای تثبیت موقعیت رقابتی به تجدید منابع خود بپردازند؛ قابلیت‌های پویا میزان تغییر منابع سازمان را کنترل می‌کند و برای سازمان‌ها این امکان را فراهم می‌آورد تا بر تغییرات مداوم محیط تأثیرگذار باشند. بنابراین این قابلیت‌ها فرایندهای سازمانی هستند که بوسیله-ی خلق[1] ادغام[2] بازسازی[3] آزادسازی منابع[4] ذخایر آن‌ها را دگرگون می‌کنند. آیزنهارت و مارتین می‌گویند که سازمان‌ها با پیکربندی[5] و ساختاردهی[6] منابع و با استفاده سریعتر از قابلیت‌ها، نسبت به رقبا، به مزیت بلند مدت دست می‌یابند(مهری و حسینی،۱۳۸۳).

سازمان‌ها و جوامع برای دستیابی به اهداف خود از دو نوع منبع استفاده می‌کنند: منابع درونی و منابع خارجی. منابع درونی عموماً منابع تصرف شده توسط خود سازمان را شامل می‌شوند، در حالیکه منابع خارجی می‌توانند از اتحادهای شراکت و اکتساب و اشتراک با آنان بدست آیند. برای رویایی با پویایی‌های محیطی، صنایع ناگزیرند هر دو نوع منابع را جذب یا منتقل کنند (آمیت و شومیکر، ۱۹۹۳). بنابراین قابلیت یکپارچگی و هماهنگی منابع یکی از ابعاد قابلیت‌های پویاست که در محیط‌های پویا و متغیر با به کارگیری و ادغام منابع داخلی و خارجی موجب عملکرد مؤثرتر و

1Creation
2Integration
3Rebuilding
4Resources Liberty
5 Integration
6 Structuralize

در نتیجه ایجاد مزیت رقابتی خواهد شد.

بسیاری از محققان نقش کلیدی مدیران را در توانـایی سازمانشـان بـرای سـازگاری بـا شـرایط جدید، برجسته می‌کنند. آن‌ها بیان می‌کنند که مـدیران بـا تجربـه، عامـل تعیـین کننـده‌ی مهمـی در گسترش اشکال مختلف قابلیت پویا هستند. هارلد و همکاران[1](۲۰۰۷) معتقدند کـه یکـی از جنبـه-های اصلی نقش مدیریت، توسعه‌ی قابلیت‌های پویای سازمان است. مدیران باید قادر بـه کـنش در مقابل تهدیدها و فرصت‌ها باشند، یعنی باید قادر باشند با استفاده از صورت‌بندی مجدد دارایی‌هـای ملموس و غیر ملموس برای مقابله با چالش‌های جدید به عکـس‌العمـل بپردازنـد. (ملکـی،۱۳۹٤). محققان اقدامات و توانایی های مدیران در استفاده از منابع سـازمانی را عـاملی کلیـدی در توسـعه مزایای رقابتی سازمان ها برشمرده اند (اسپارل و همکاران، ۲۰۱۳). در جنگ‌ها هم یکـی از عوامـل مهم نحوه مدیریت منابع موردنیاز می‌باشد که در تعیین سرنوشت نبرد نقشی اساسی ایفا مـی‌نمایـد. ممکن است یک جنگ مانند دفاع مقدس چند سال به طول بیانجامد؛ نکته مهم آن است کـه منـابع ملی محدود هستند و صرفاً فراهم آوردن شرایط به منظور بسیج منابع کفایت نمی‌کند بلکه نحوه بـه کارگیری منابع و میزان استفاده از آن به گونه‌ای که با گذشت زمان خللی در کار پیش نیایـد بسـیار مهم و حیاتی خواهد بود. در این راستا می‌بایست مدیران اولا منابع را پـس از شناسـایی بـه جهـت میزان اهمیت آنها اولویت بندی نمایند و ثانیاً شرایط را به گونه‌ای فراهم نمایند که ضـمن حفاظـت از آنها، پس از بکارگیری و تخصیص منابع مورد نیـاز، امکـان بازتولیـد و جـایگزینی آنهـا فـراهم گردد(محمدی نیا و احمدی حاجی آبادی، ۱۳۹٦).

- **اجزا و عناصر نظریه بسیج منابع**

بسیج ملی عبارت است از تدارک دیدن برای جنگ یا سایر بحران ها از طریق ذخیـره سـازی و سازماندهی مواد خام ، متمرکز کردن فعالتهای صنعتی در جهت مقاصد امنیـت ملـی و آمـاده کـردن کارکنان ذخیره و واحدهای گارد ملی و سایر موظفین برای خدمت فعال نظامی و یا تشـکیل دادن و عملیاتی کردن سازمانهای نظامی جدیدی که از غیر نظامیان بی‌بهره از تعلیمات نظامی، وارد خـدمت نظامی می شوند(محمدی نیا و احمدی حاجی آبادی، ۱۳۹٦). جامعه شناسان دریافته اند که توانـایی استفاده موثر از منابع با موفقیت یک سـازمان اجتمـاعی مـرتبط اسـت. در دهـه‌های ۱۹٦۰ و ۱۹۷۰،

[1] Harreld

محققان جامعه‌شناسی شروع به مطالعه چگونگی وابستگی جنبش‌های اجتماعی به منابع برای ایجاد تغییرات اجتماعی کردند. در حالی که مطالعات قبلی در مورد جنبش‌های اجتماعی به عوامل روان‌شناختی فردی که باعث می‌شود افراد به علل اجتماعی به جنبش‌ها بپیوندند، نگاه می‌کردند، نظریه بسیج منابع چشم‌انداز وسیع‌تری داشت و به عوامل اجتماعی گسترده‌تری نگاه می‌کرد که به جنبش‌های اجتماعی اجازه موفقیت می‌دادند. بر اساس تئوری بسیج منابع، توانایی در استفاده مؤثر از منابع، عامل تعیین کننده موفقیت جنبش‌های اجتماعی است. علت گره خوردن بسیج منابع با جنبش‌های اجتماعی به تبیین جامعه شناختی جنگ بر میگردد. چون طبق نظر برانسون، دفاع ملی نهضت اجتماعی است که نفع اجتماعی در آن تقویت می‌شود. از این رو، برخورد با مفهوم بسیج منابع و امکانات در حوزه دفاع ملی بایستی با مفروضات اجتماعی صورت گیرد(نبی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۲). به هر حال سازمان‌های نظامی در صورتی اثربخش خواهند بود که منابع (مانند منابع سیاسی، مالی و انسانی) را به فعالیت‌های استراتژیک، عملیاتی و تاکتیکی موفق تبدیل می‌کنند (Millett et al,1986). ثروت، فناوری و سرمایه انسانی قطعاً برای توانایی یک کشور در ایجاد قدرت نظامی مهم است، اما روش‌هایی که یک دولت از این منابع استفاده می‌کند به همان اندازه مهم است و این اغلب به محیط سیاسی و اجتماعی که در آن فعالیت‌های نظامی انجام می‌شود بستگی دارد(Risa and Elizabeth,2007).

بر اساس نظر جامعه شناسانی که بسیج منابع را مطالعه می‌کنند، انواع منابع مورد نیاز جنبش-های اجتماعی را می‌توان به پنج دسته یعنی منابع مادی، انسانی، اجتماعی- سازمانی، فرهنگی و اخلاقی طبقه بندی کرد. همچنین نبی‌زاده و همکاران(۱۳۹۰) با استناد به تحقیقات خارجی، منابع را به چهار دسته انسانی، مالی، اطلاعاتی و فیزیکی طبقه‌بندی کرده‌اند(نبی‌زاده و همکاران، ۱۴۰۲). در ادامه این منابع با استناد به مطالعات قبلی مختصرا تشریح شده است.

- **منابع مادی**

منابع مادی، منابعی ملموس (مانند پول، مکانی برای ملاقات سازمان و منابع فیزیکی) هستند که برای اداره یک سازمان ضروری هستند. منابع مادی می‌تواند شامل هر چیزی باشد، از لوازم برای ساخت تابلوهای تبلیغاتی گرفته تا ساختمان اداری که در آن دفتر مرکزی یک سازمان غیرانتفاعی بزرگ قرار دارد. مقوله منابع مادی ترکیبی از آن چیزی است که اقتصاددانان آن را سرمایه مالی و فیزیکی از جمله منابع پولی، دارایی، فضای اداری، تجهیزات و لوازم می نامند. اهمیت منابع پولی

برای جنبش‌های اجتماعی را نباید دست کم گرفت. منابع مادی بیشترین توجه تحلیلی را به خود جلب کرده‌اند زیرا عموماً ملموس‌تر، اختصاصی‌تر و در مورد پول قابل تعویض‌تر از سایر انواع منابع هستند(Edwards, B. & Kane,2014). در این نگاه، منابع مالی به عنوان نهاده‌ای برای تولید و بازتولید محصول دفاع ملی است(نبی زاده و همکاران، ۱٤۰۲). محمدی نیا و احمدی حاجی آبادی(۱۳۹٦) معتقدند که منظور از منابع مادی همان منابع اقتصادی و بازرگانی خارجی، امکانات تسلیحاتی و تجهیزاتی، منابع ارتباطاتی- اطلاعاتی و رسانه ای، منابع علمی فناوری و تولیدی، منابع خدمات مهندسی و راه و غیره. ساختمان، تأسیسات و ذخایر حیاتی، وسعت سرزمینی و محیط زیست است. رهبر معظم انقلاب مواردی همچون وسعت، تنوع جمعیتی، برخورداری از منابع مهم انرژی دنیا و بسیاری از مواد طبیعی، هوشمندی بالای مردم، وجود پیوند عمیق میان دولت و مردم، سطح مشارک بالای مردم در تصمیم گیری‌ها و انتخابات و موقعیت جغرافیایی بسیار حساس ایران را از مؤلفه‌های مادی قدرت کشور برمی‌شمارند(همان منبع).

- **منابع انسانی**

این منبع به نیروی کار مورد نیاز (چه داوطلبانه و چه با حقوق) برای انجام فعالیت‌های یک سازمان اشاره دارد. بسته به اهداف سازمان، انواع خاصی از مهارت‌ها و شکل خاصی از منابع انسانی ارزشمند مورد نیاز باشد. منابع انسانی ظرفیت های افراد است که زمان، انرژی و منابع خود را در اختیار یک جنبش اجتماعی قرار می دهند. منابع انسانی شامل نیروی کار، مهارت، تجربه، تخصص و رهبری است. افراد معمولاً بر استفاده از نیروی کار و سایر منابع انسانی خود کنترل دارند و از طریق مشارکت آنها را در دسترس جنبش های اجتماعی قرار می دهند. ارزش استفاده از تخصص اغلب به موقعیت بستگی دارد.

- **منابع اجتماعی - سازمانی**

در نگاه سازمانی، بسیج منابع و امکانات بر شرایط و متغیرهایی مانند سرمایه و نیروی کار، اشکال سازمانها، مشارکت افراد و سازمان هایی از گروه های خارج سازمانی، ساختار جامعه و فعالیت های مقامات متمرکز بود(نبی زاده و همکاران، ۱٤۰۲). منابع اجتماعی- سازمانی منابعی هستند که جنبش‌های اجتماعی می‌توانند از آنها برای ایجاد شبکه‌های اجتماعی خود استفاده کنند. سه شکل کلی از منابع سازمانی اجتماعی وجود دارد: زیرساخت ها، شبکه های اجتماعی و سازمان‌ها که هر کدام از نظر درجه رسمیت سازمانی متفاوت هستند. زیرساخت ها معادل

اجتماعی-سازمانی کالاهای عمومی مانند خدمات پستی، جاده‌ها یا اینترنت هستند که عملکرد روان زندگی روزمره را تسهیل می کنند. زیرساخت‌ها منابع اجتماعی غیر اختصاصی هستند. جنبش‌های اجتماعی اغلب به دنبال غلبه بر مشکل کمبود منابع با تشکیل ائتلاف با سایر جنبش-های اجتماعی یا با مشارکت منابع تولید شده توسط دیگران برای اهداف غیرجنبشی مانند کلیساها، مدارس، سازمان‌های خدماتی، گروه‌های شغلی یا به طور کلی جامعه مدنی هستند. دسترسی به منابع موجود از طریق تشکیل ائتلاف‌ها یا تولید شده توسط دیگران برای اهداف غیرجنبشی بسته به سازگاری درک شده متفاوت خواهد بود. گروه‌های درگیر امروزه، بازیگران جنبش از منابع سازمانی اجتماعی رسانه‌های اجتماعی برای «مقیاس‌سازی» جنبش‌ها با ایجاد شبکه‌ها و ائتلاف‌های سازمانی، بسیج منابع انسانی و سایر منابع و تقویت روایت‌های جایگزین استفاده می‌کنند(Carney,2016& Mundt et al,2018).

- **منابع فرهنگی**

منابع فرهنگی شامل دانش لازم برای انجام فعالیت‌های سازمان است. منابع فرهنگی می‌تواند شامل محصولات رسانه‌ای باشد (به عنوان مثال، یک کتاب یا ویدئوی اطلاعاتی درباره موضوع مرتبط با کار سازمان). همچنین این منابع، شامل دانش ضمنی در مورد چگونگی انجام وظایف خاص مانند اجرای یک رویداد اعتراضی، برگزاری یک کنفرانس خبری، برگزاری جلسه، تاسیس یک سازمان، راه اندازی یک جشنواره، یا استفاده فعالانه از ابزارهای جدید رسانه‌های اجتماعی است. این دسته شامل مجموعه‌های تاکتیکی، قالب‌های سازمانی، و دانش فنی یا استراتژیک مورد نیاز برای بسیج، تولید رویدادها یا دسترسی به منابع دیگر است. منابع فرهنگی شامل جنبش یا تولیدات مرتبط مانند موسیقی، ادبیات، مجله/روزنامه، مستند یا پادکست است. چنین محصولات فرهنگی جذب و اجتماعی شدن هواداران جدید را تسهیل می‌کند و به جنبش‌ها کمک می‌کند آمادگی و ظرفیت خود را برای اقدام جمعی حفظ کنند. روزنامه به عنوان اولین منبع فرهنگی، تاثیرات زیادی بر دولت داشته است. روزنامه‌های شهرهای بزرگ با خوانندگان طبقه متوسط و نخبگان و کارکنان خبرهای تخصصی، بیشتر از روزنامه‌های کوچک‌تر، اقدامات جنگ را پوشش می‌دهند(Jenkins,1983). منابع فرهنگی از نظر یکی از محققان ایرانی عبارت است: آثار تمدنی و فرهنگ ملی و میهنی، اصول و ارزش‌های دینی- و انقلابی، اعتبار ملی و فراملی، مبانی و پشتوانه حقوقی، اطلاعات در فضای حقیقی و مجازی، نظام مدیریتی و رهبری، دانش و سرمایه‌های علمی،

سرمایه‌های اجتماعی(محمدی‌نیا و احمدی حاجی آبادی، ۱۳۹۶).

منابع اخلاقی

منابع اخلاقی آنهایی هستند که به سازمان کمک می‌کنند تا مشروع دیده شوند. بـه عنـوان مثـال، تایید افراد مشهور می‌تواند به عنوان یـک نـوع منبـع اخلاقـی عمـل کنـد: وقتـی افـراد مشـهور بـه نمایندگی از یک هدف صحبت می‌کنند، ممکن است افراد تشویق شوند تا سازمان را با دید مثبـت-تری ببینند، یا حتی به طرفداران سازمان تبدیل شوند. منابع اخلاقی تأییدیه‌هایی هسـتند کـه توسـط نهادهای خارجی از اهداف و اقدامات یک جنبش اجتماعی ایجاد می‌شود. آنهـا شـامل مشـروعیت، صداقت، همبستگی، حمایت همدلانه، و شهرت هستند. از میان این تأییدهای خـارجی، مشـروعیت بیشترین توجه نظری را به خود جلب کرده اسـت. تأییـد افـراد مشـهور از یـک کمپـین موضـوعی می‌توانـد پوشـش رسـانه‌ای را افـزایش دهـد، توجـه عمـومی را جلـب کنـد و درهـا را بـه روی سیاست‌گذاران و ارائه‌دهندگان منابع به طور یکسان باز کند. نیاز یک جنـبش بـه حفاظـت از منـابع اخلاقی می‌تواند به طور چشمگیری بر تصمیم‌گیـری مربـوط بـه اسـتراتژی‌هـا و تاکتیـک‌هـا تـأثیر بگذارد(Gillham & Edwards,2011).

۲-۲-پیشینه عملیاتی

درباره بسیج منابع ملی در ایران مطالب دانشگاهی قوی وجود ندارد. تعدادی مقالـه در سـالهای اخیر به رشته تحریر در آمده است که در «جدول ۱» ذکر اسامی نویسندگان، عنـوان تحقیـق، روش تحقیق و خلاصه یافته ها آورده شده است.

جدول ۱: پیشینه عملیاتی تحقیق

محقق	عنوان تحقیق	خلاصه یافته ها	روش	سال
نبـــی زاده،	مفهوم‌سازی بسیج منـابع و امکانـات در حـــوزه دفاع ملی	در مطالعهٔ حاضـر بـا اتخـاذ رویکـرد هرمنوتیـک، متـون موجود با راهبـرد فراترکیـب مـورد تحلیـل قرارگرفتـه و مفهوم‌سازی از بسیج منابع و امکانات در حوزه دفاع ملـی انجام‌یافته است. نتیجه مطالعه در ۵ دسته طبقه‌بندی شـده است. این مطالعه از یک‌سو به شناسـایی عوامـل پیشـینی برای تحقق بسیج منابع، ابعاد بسـیج منـابع و راهبردهـای اجرایی بسیج منابع و امکانات مشخص شده است.	فراترکیب	۱۴۰۲

محمدی نیا احمدی حاجی آبادی	نقش بسیج منابع ملی در جنگ‌های آینده	بر اساس یافته‌های تحقیق مهم‌ترین خصوصیات جنگ-های آینده که پرداختن به موضوع بسیج منابع ملی را ضروری می‌نمایاند عبارت‌اند از: «تحول در جمع‌آوری، تبادل و پردازش اطلاعات»، «دانش و فناوری محور بودن»، «اهمیت روزافزون فرماندهی و کنترل در جنگ آینده» و «ائتلافی بودن» و از سوی دیگر مهم‌ترین کارکردهای بسیج منابع ملی که تأثیری معنادار بر نتیجه جنگ‌های آینده خواهند داشت عبارت‌اند از: «بازدارندگی»، «فراهم آوردن امکان پاسخ‌گویی متنوع از طریق ایجاد ظرفیت‌های لازم» و «بهره‌گیری بهتر و کاراتر از منابع».	روش آمیخته	۱۳۹۶
کشاورز شکری و	بسیج منابع در انقلاب اسلامی	در این تحقیق با اتکا به نظریهٔ بسیج منابع چارلز تیلی به شناسایی فرایند بسیج منابع در انقلاب اسلامی ایران پرداخته شده است. روش تحقیق از نوع قیاسی و	قیاسی و تاریخی	۱۳۹۰
حسن عبدالله	نظریه بسیج منابع: جنبش سیاسی در مصر	عناصر این مطالعه شامل اثربخشی، احزاب سیاسی، تجهیزات ارتباطی، رسانه‌ها، زمان، سازمان‌های مردم نهاد، شبکه‌های اجتماعی، فرصت‌های سیاسی، فناوری اطلاعات، مشروعیت، منابع اطلاعاتی، منابع انسانی، منابع مالی، مهارت‌های سازمانی.	توصیفی	۲۰۱۸

لین و وو [1]	بررسی نقش قابلیت های پویا در عملکرد شرکت تحت چارچوب دیدگاه منبع محور	بر اساس چارچوب رویکرد منبع‌محور، نقش قابلیت‌های پویا را در عملکرد ۱۰۰۰ شرکت تایوانی مورد بررسی قرار دادند. یافته‌های تحقیق آنان نشان می‌دهد که قابلیت-های پویا می‌توانند نقش میانجی بین منابع ارزشمند، کمیاب، غیر قابل تقلید و غیر قابل جایگزین و عملکرد سازمان ایفا کنند. بر عکس در منابع بدون این خصوصیات (non-VRIN) نقش معناداری در بهبود عملکرد ندارند و دریافتند که در میان سه عنصر یادگیری، پیکره‌بندی مجدد و یکپارچگی قابلیت‌های پویا، قابلیت یادگیری عملکرد را بیشتر تحت تأثیر قرار می‌دهد.	کمی	۲۰۱۲

۳- روش پژوهش

روش انجام این تحقیق، از نوع ترکیبی است. یعنی در مرحله اول برای کشف اجزا و عناصر بسیج منابع ملی در دوران دفاع مقدس با خبرگان مصاحبه شده است و در مرحله بعدی، این اجزا و عناصر از طرق پرسشنامه و در طیف لیکرت و با بهره‌گیری از آزمون فریدمن در نرم افزار SPSS رتبه بندی شده است. در ابتدا از طریق نمونه گیری هدفمند و در دسترس با تعداد ۸ نفر از نویسندگان دفاع مقدس و به خصوص کسانی که در دوران دفاع مقدس در جبهه‌ها حضور داشته-اند مصاحبه شده است. ادبیات تاکید می‌کند که مصاحبه‌های کیفی مهمترین فن برای جمع‌آوری داده‌ها در علوم اجتماعی قلمداد می‌شود (Foddy, 1993; Rubin and Rubin, 1995; Denzin and Lincoln, 1994; Yin, 1994: 88). بنابراین بر اساس تاکید ادبیات، بخش عمده داده‌های این مطالعه از طریق مصاحبه، جمع‌آوری شده است. بیشتر مصاحبه ها به صورت تلفنی انجام گرفت و برخی هم ضبط شده است. اکثرا مصاحبه شوندگان به نقش امام خمینی در بسیج مردم تاکید کردند. همچنین حس تکلیف گرایانه مردم و عمل به وظیفه برای حضور در جنگ را اکثرا مصاحبه شوندگان بیان داشتند. همچنین تعدادی از مصاحبه شوندگان، به نقش ترابری کشور برای هدایت منابع به سمت مناطق جنگی تاکید داشتند. توان نوسازی و توان تولیدی برخی کارخانجات

[1] Lin and Wu

نیروهای مسلح هم در برخی مصاحبه‌ها مشهود بود.

جدول ۲: نمونه آماری بخش کمی و کیفی

مشارکت کنندگان	تخصص	نوع مشارکت
محمد رضا ایروانی	دکترای ادبیات	کمی و کیفی
جلال لطفی	رزمنده دفاع مقدس	کیفی
قنبر راسخ	رزمنده دفاع مقدس	کیفی
عبدالرضا محمدی	نویسنده دفاع مقدس	کیفی
عباس شکیبی	دکترای تربیت بدنی	کمی
مهدی کاظمی	متخصص مخابرات	کمی
حسین بانشی	متخصص مخابرات	کمی
ناطق	رزمنده دفاع مقدس	کیفی
عبدالرضا بیات	عقیدتی- سیاسی	کمی
رضا شاه حسینی	هیات علمی	کمی
داریوش محمدی	مدیریت دولتی	کمی
ابوالفضل اشرفی	نویسنده دفاع مقدس	کمی و کیفی
احد حصاری	جنگ روانی	کمی
کیومرث قهرمانی	آزاده دوران دفاع مقدس	کمی و کیفی
اصغر محمدی فاتح	نویسنده دفاع مقدس	کمی و کیفی

یافته‌های بخش کیفی

همانطور که اشاره شد با تعداد هشت نفر از کارکنان در خصوص اجزا و عناصر بسیج منابع و امکانات ملی مصاحبه شده است. تعدادی از مصاحبه ها به صورت حضوری بوده است و تعدادی هم از طریق تماس تلفنی انجام شده است. خلاصه گفتگوهای حاصل از مصاحبه در «جدول ۳» ارایه شده است. مثلا مصاحبه شوندگان در بحث منابع مادی، به مواردی مانند تجهیزات، اموال، تاسیسات، ادوات، سلاح ها، پول، دارایی ها و ... اشاره داشتند. در بحث قابلیت ها، اکثر مصاحبه شوندگان به توان مدیریتی فرماندهان در سازماندهی و بسیج منابع انسانی و مادی، توان نیروی انسانی اشاره داشتند. همچنین در بحث عوامل موثر در بسیج منابع و امکانات به نقش امام خمینی(ره)، نقش مردم

ایران زمین، نقش رسانه های گروهی، زنان، طلاب، عشایر، اقوام و... هم اشاره شده بود.

برای نمونه یکی از مصاحبه شوندگان در خصوص نقش امام خمینی(ره) اظهار داشت: «از آنجایی که یک ملت مسلمان از امت مسلمان بعد از قیام امام جعفرصادق(ع) یک قیام عظیم برای احیای دوباره دین اسلام به خصوص شیعیان به رهبری امام خمینی (ره) بوقوع پیوست و امت اسلامی جهان و آزدگان جهان را بدنبال داشت، دشمنان از طرق مختلف سعی کردند قیام را سرکوب کنند و به یاری حق شکست خوردند. آخرین حربه آنان جنگ بود که با همراهی ٤٠ کشور جنگ را تحمیل کردند. از آنجا که بصیرت دینی، مذهبی، اهمیت امنیت، وطن دوستی و نوع دوستی در چشم ملت درحد بی نظیری بود و از طرف دیگر رهبری حکیمانه، شجاعانه، و الهی امام خمینی (ره) به عنان چراغ راه ملت بود. لذا ملت با یک اشاره امام از هستی و نیستی خود گذشتند و به صورت خودجوش ارسال کمک ها را سرازیر جبهه ها کردند. منابع دولتی و سرمایه انسانی هم که از پاره تن این ملت بودند. وقتی امام فرمودند جنگ در راس امور است،کمک ها دوچندان شد، نه فقط منابع دولتی بلکه منابع خصوصی با رضایت کامل تقدیم جنگ شد، نه فقط داخلی بلکه خارج از کشور و مسلمانان و آزدی خواهان غیر ایرانی و غیر مسلمان هم سرازیرشد، همه و همه، یک معجزه الهی بود که اگر در دوران پیامبر اسلام، امامان (ع) ،چنین ملتی وجود داشت، آنها هم در همه جنگ هایشان پیروز بودند.»(لطفی، ١٤٠٣)

یکی دیگر از مصاحبه شوندگان اظهار داشت«یک سال از صدور فرمان امام خمینی(ره) مبنی بر تشکیل بسیج ٢٠ میلیونی نگذشته بود که رژیم عراق با استکبارجهانی، اقدام به حمله همه جانبه به ایران کرد. در چنین شرایطی بود که جوانان ایرانی با اشاره امام به صورت خودجوش و تحت تشکل‌های بسیجی به جبهه ها شتافتند و در طول هشت سال دفاع مقدس، با تقدیم خون خود و حماسه‌ها و رشادت‌های بی سابقه‌ای آفریدند. اینگونه بود که بسیج در تاریخ انقلاب اسلامی نه به عنوان یک نهاد نظامی صرف، بلکه به عنوان یک مکتب فرهنگی و ارزشی و کلمه طیبه‌ای که در بین همه اقشار مردم ایران ریشه دوانیده است مطرح می‌شود»(ناطقی، ١٤٠٣). یافته‌های فاز کیفی تحقیق در «جدول ٣» ارایه شده است.

جدول ٣: یافته های تحقیق در مرحله کیفی

ابعاد اصلی بسیج منابع	مفاهیم مصاحبه
	منابع مادی

منابع بکارگرفته شده در دوران دفاع مقدس	منابع انسانی
	منابع سازمانی(وزارتخانه های دولت و....)
	منابع فرهنگی – اجتماعی
	منابع اخلاقی
قابلیت هـای نقـش آفـرین در خلـق، یکپارچـه سازی و هماهنگی منابع	قابلیت‌های اقتصادی
	قابلیت‌های فناورانه
	قابلیت‌های مدیریتی
	قابلیت‌های سازمانی
	قابلیت‌های انسانی
عوامل نقش آفرین در بسـیج نیـروی انسـانی در دفاع مقدس (درچهار بُعد:رهبری–اعتقادی–گروهی–ابزاری)	سخنرانی های امام خمینی(ره)
	نقش روزنامه ها
	نقش تلویزیون
	نقش رادیو
	نقش کمیته‌های انقلاب اسلامی
	توان نوساری تجهیزات در حین جنگ
	توان ترابری کشور
	شرکت مردم در جنگ به عنوان تکلیف الهی
	نقش کادر درمان
	نقش عشایر
	نقش دانشجویان
	نقش روحانیون
	سنت ذخیره سازی کالاهـا (فرهنـگ صـرفه جـویی
	نقش اقوام ایرانی
	نقش زنان

نتایج و بحث

۱-٤-تعیین رتبه منابع:

بر اساس آزمون فریدمن و سطح معنی‌داری که کمتر از یک صدم حاصل شد، مشخص شد کـه

از نظر پاسخگویان(تعداد ۱۳ نفر)، بین انواع منابع از نظر میانگین رتبه تفاوت وجود دارد. بر اساس جدول ذیل مشخص است که میانگین رتبه منابع انسانی، از همه منابع بالاتر است و این نشان می-دهد که مردم عامه نقش بسیار مهمی در بسیج منابع در دوران دفاع مقدس داشته‌اند. دومین منبع در بسیج منابع، اخلاق است. این نشان دهنده مشروعیت اقدامات دفاع مقدس و حمایت بزرگان حوزه‌های مختلف در داخل و خارج از کشور مبنی بر حقانیت ایران در دفاع از کشور و مردم. سومین رتبه مربوط به منابع فرهنگی –اجتماعی است. این منبع مشتمل بر تبلیغات، جشنواره‌ها، مساجد، حسینیه‌ها، روزنامه‌ها و اصول و ارزش‌های دینی- و انقلابی، نقش خوبی در بسیج منابع داشته اند. همچنین چهارمین و پنجمین رتبه مربوط به منابع مادی و سازمانی است. طبق نظر پاسخگویان، موفقیت دفاع مقدس کمتر با منابع مادی و ترتیبات بوروکراسی و سازمانی همراه بوده است. به عبارت دیگر نقش انسان و قدرت او برتر از ماشین‌آلات و ادوات جنگی و امکانات فیزیکی بوده است. رتبه انواع منابع در «جدول ٤» دیده می‌شود.

جدول ٤: تعیین رتبه منابع مرتبط با دفاع مقدس

منابع بکاررفته در دفاع مقدس	میانگین رتبه	رتبه عامل
منابع انسانی	٤,١٢	١
منابع اخلاقی	٣,٦٥	٢
منابع فرهنگی– اجتماعی	٣,٥٠	٣
منابع مادی	٢,٣١	٤
منابع سازمانی	١,٤٢	٥

٢-٤-تعیین رتبه قابلیت‌ها

بر اساس آزمون فریدمن و سطح معنی‌داری که کمتر از یک صدم حاصل شد، مشخص شد که از نظر پاسخگویان(تعداد ۱۳ نفر)، بین انواع قابلیت های بکار گرفته شده در دفاع مقدس تفاوت معنی داری وجود دارد. بر اساس «جدول ٥»، رتبه قابلیت‌های انسانی از همه عوامل بالاتر است. همانطور که در بخش مبانی نظری اشاره شد، شرط استفاده از انواع منابع، داشتن قابلیت‌های لازم است. بنابراین از نظر پاسخگویان، قابلیت های انسانی در بسیج منابع انسانی در دوران دفاع مقدس بالا بوده است. همچنین دومین رتبه مربوط به قابلیت‌های مدیریتی است. قابلیت‌های مدیریتی،

پیش شرط خلق و توسعه قابلیت‌های پویا است. در دوران دفاع مقدس، قابلیت و کفایت فرماندهان جنگ و مقامات کشوری توانست تاب‌آوری ملی را به مدت هشت سال رقم بزند. همچنین سومین رتبه از نظر پاسخگویان، مربوط به قابلیت‌های سازمانی است. قابلیت‌های سازمانی نشان می‌دهد که فرآیند دریافت منابع از تامین کننده و ارسال آن به خطوط دفاعی و پشتیبانی با استفاده از ساز و کارهای مختلف اداری و سازمانی موفق بوده است و قابلیت تامین منابع و پایداری زنجیره تامین وجود داشته است. همچنین در این تحقیق از نظر پاسخگویان، قابلیت‌های اقتصادی در رتبه چهارم و قابلیت های فناورانه در رتبه پنجم قرار گرفت.

جدول ۵: تعیین رتبه قابلیت‌های مرتبط با دفاع مقدس

منابع بکاررفته در دفاع مقدس	میانگین رتبه	رتبه عامل
قابلیت‌های انسانی	٤,٣١	١
قابلیت‌های مدیریتی	٣,٥٤	٢
قابلیت‌های سازمانی	٢,٦٥	٣
قابلیت‌های اقتصادی	٢,٥٨	٤
قابلیت‌های فناورانه	١,٩٢	٥

۳-٤- تعیین رتبه عوامل بسیج منابع ملی

عوامل اثرگذار در بسیج منابع ملی در دفاع مقدس در چهار بُعد(رهبری، اعتقادی، گروهی و ابزاری) تقسیم‌بندی شد که بر اساس آزمون فریدمن و سطح معنی داری کمتر از یک صدم، می توان گفت که بین عوامل موثر بر بسیج منابع تفاوت معنادار وجود دارد. همانطور که در «جدول ٦» نشان داده شده است، بر اساس دیدگاه پاسخگویان، نقش امام خمینی در بسیج منابع و امکانات(هم فرماندهی سطح عالی جنگ و هم مدیریت کلان کشور) در رتبه اول قرار گرفته است. در این خصوص می توان گفت که رهبران فکری که زمینه ساز شروع حرکت های انقلابی هستند، با نقش روشنگر خود بستر مناسبی در جهت به حرکت درآمدن ملتها و رهایی آنها از قیود دولتهای ظالم و سلطه گر فراهم می سازند(اشرفی: ١٣٩٦: ص ٤٩). امام خمینی (ره) درباره بسیج مردم برای جنگ با دشمن فرمودند«اینجانب اولا به ملت ایران هشدار می دهم که خود را مهیا کنند و اسلحه های خود را آماده کنند و به حال آماده باش باشند که اگر خدای نخواسته محتاج بسیج عمومی شد و اگر به جهاد مقدس عمومی داده شد، فورا به میدان رفته و از دین خدا و کشور اسلامی دفاع

نمایند»(صحیفه نور، جلد ۱۲: ۱۲۱)

دومین عامل به نقش مردم اشاره دارد که حرکت به سمت جبهه های نبرد حق علیه باطل را به عنوان تکلیف الهی تلقی می کردند و در قالب نیروهای بسیج عازم منطقه نبرد می شدند. نگاه تکلیف گرایانه به مثابه یک منبع هنجاری شامل تعهد، احساس تکلیف و وفاداری است. این سنتها که در فرهنگ و تجربه جمعی مردم جای گرفته اند، در واقع از نظر ایجاد حس تعهد و تکلیف که به نوبه خود می تواند برای تضمین عمل جمعی مورد استفاده قرار بگیرد اهمیت زیادی دارد. امام خمینی بر اساس موضع همیشگی خود که برگرفته از پارادایم هستی شناسی ایشان از ابتدای جنگ بر تکلیف گرایی تأکید داشتند و می فرمایند از اول من گفته ام که ما به شرط اینکه پیروز بشویم به میدان نیامده ایم ما برای ادای یک وظیفه اسلامی، وجدانی، ملی وارد شده ایم در این میان(صحیفه امام، ج ١٦: ٤٠٥). چنین نگاه تکلیف مدارانه به جنگ باعث می شود که افراد هم خود را مکلف ببینند و بعد ارزیابی کنندکه به حکم وظیفه چه نقشی را باید ایفا نمایند و بالطبع تأثیر مثبتی در همکاری و مشارکت مردم در جنگ داشته است .نقش مردم در دفاع مقدس به قدری مهم است که به عنوان یکی از محورهای اصلی منظومه دفاع مقدس است و بدون آن، این منظومه ناقص خواهد ماند. مرادی و رجب‌پور(۱۳۹۱) معتقد هستند که در موضوع‌یابی مطالعات دفاع مقدّس و تدوین دانشنامه جامع دفاع مقدس، اول می‌بایست بر پایه توجه به نقش عموم مردم، گروه‌ها، اقوام، اقلیت‌ها و سازمان‌ها و نهادهای مختلف درگیر در جنگ توجه شود. سپس به معارف و علوم مربوط به دفاع مقدّس تمرکز شود. بر طبق نظر این دو محقق، برای تدوین دانشنامه جامع دفاع مقدّس، ضروری است به تمامی دیدگاه‌های نقش-آفرینان، نهادها و به خصوص اقشار مختلف مردم توجه کرد. ارتباط رهبری با مردم یکی از ظرافت‌هایی بود که به مشارکت سیاسی اجتماعی آن‌ها منجر شد. تجربه‌ای که یکی از ضروری‌ترین نکات برای تحقق مشارکت حداکثری مردم و تعلق خاطر آنان به نظام سیاسی کشور است(نعمتی، ١٣٩٤). امام توانستند با استفاده از نفوذ خود در میان مردم و با بهره گیری از باورهای دینیشان، به بهترین وجهی آنها را برای حضور در جبهه های جنگ بسیج کنند(اشرفی، ١٣٩٦).

سومین و چهارمین عامل به نقش رسانه های گروهی بر می گردد که اکثر اعلامیه ها و تبلیغات و سخنان امام خمینی از طریق این دو رسانه پخش می شد. از آنجایی که پوشش رسانه‌های جمعی در آگاه‌سازی نخبگان و عموم مردم در مورد اقدامات بسیج و همچنین در شکل‌گیری روحیه و خودانگاره فعالان بسیج تعیین‌کننده است، رسانه‌های گروهی از عوامل مهم بسیج منابع و مردم در

دفاع مقدس بودند.

نقش زنان در رتبه پنجم قرار گرفته است. امام خمینی در خصوص نقش زنان در دفـاع مقـدس می فرمایند:«من وقتی در تلویزیون می بینم این بانوان محترم را که اشتغال دارند به همراهـی کـردن و پشتیبانی کردن از لشکر و از قوای مسلّح ارزشی برای آنها در دلم احساس میکنم که بـرای کـس دیگری نمیتوانم این طور ارزش قائل بشوم».

رتبه ششم به کمیته های انقلاب اسـلامی اختصـاص دارد. یکـی از مهجـورترین سرفصـل‌های دفاع مقدس، بخش مربوط به رزمندگان کمیته‌های انقلاب است. کمیته به عنوان یک سازمان امنیتـی ملی در همه‌جا حضور فعال داشت. رزمندگانی از همه استان‌ها به صورت خودجوش عـازم منـاطق عملیاتی شدند. امام خمینی علاوه بر تاکید به نیروهای مسلح و مردم به نقش کمیته ها و عشایر هـم در جنگ اشاره داشتند. امام فرمودند:« رزمندگان و قوای مسلح نظـامی و غیـر نظـامی و کمیتهها و نیروهای مردمی از عشایر و سایر قشرها در پیشبرد جنـگ در جبهـه‌ها و در جلـوگیری از شـرارت منافقان و منحرفان با تشریک مساعی و کمـک اطلاعـاتیِ میلیـونیِ مـردم متعهـد از کوشـش شـبانه روزی دریغ ننمایند. و جهاد سازندگی و بنیاد مستضعفان و متصدیان امور جنگ زدگـان و آوارگـان بر قدرت فعال خود بیافزایند»(صحیفه امام جلد ۱۳، ۵۱۸)

رتبه هفتم مربوط به کارکنان بخش درمان است که در دوران دفاع مقدس در شهرها، مناطق پشتیبانی و خطوط مقدم به طور مستمر به ارایه خدمات پزشکی مشـغول بودنـد. در دوران جنـگ تحمیلـی، در مدت زمانی کوتاه بهداری رزم در نیروهای نظامی تاسیس و فعال شد که در مناطق عملیاتی هم، وظیفه تأسیس اورژانس و پست امداد را به عهده داشت. بسیجیان داوطلب، پرستاران، تکنسین‌های پزشـکی و کادر درمانی مستقر در شهرها در همین بهداری‌ها سازمان‌دهی می‌شدند(پور حیدری، ۱۳۹۹).

رتبه هشتم به نقش عشایر در دفاع از کشور اشاره دارد که بیش از ده هزار شهید تقدیم انقـلاب اسلامی کرده است. امام خمینی درباره عشایر فرمودند «در عین حالی که الآن بعضـی عشـایر ایـران وارد جنگ هستند، ولی این عشایر کارهـای شـجاعانه مـی کننـد. و عشـایر دیگـر از قبیـل عشـایر بختیاری، عشایر قشقایی فارس و امثال اینها، همه اینها به اسلام وفا دارنـد. و داوطلـب انـد از بـرای اینکه به جبهه ها بروند، و امید است که احتیاج نباشد به اینکـه همـه عشـایر ایـران وارد جبهـه هـا بشوند»(صحیفه امام جلد ۱۳، ۵۱۸)

رتبه نهم مربوط به فرهنگ صرفه‌جویی ایرانیان و ذخیره کالا برای جلوگیری از قحطی است. یکی از

سنت‌های مردم ایران به دلیل تهاجمات مکرر بیگانگان و ایجاد قحطی در مراحل خاص تاریخی، سنت ذخیره‌سازی بود. این سنت در شرایط جنگی می‌توانست ضربه‌ای بر اقتصاد انقلاب در شرایط جنگ بزند؛ چرا که با هجوم مردم و خرید گسترده کالاهای ضروری و مورد نیاز، قحطی مصنوعی رخ می‌داد. اما معنویت‌گرایی مردم مانع از ضربه اقتصادی در زمان جنگ شد(صالحی لاریجانی، ۱۳۸۸).

رتبه دهم به نقش طلاب و روحانیون در دفاع مقدس اشاره دارد. به طور اعم، نقش حوزه های علمیه و علماء و بزرگان دین غالبا در سه محور صدور فتوا، حضور در میدان جنگ و پشتیبانی مالی بوده که برحسب نوع خطری که از جانب استعمار متوجه مسلمانان می شد، با توجه به نقاط قوت و ضعف مسلمانان و نیز با درک شرایط زمانی، اقدام مناسب را انجام می دادند و به طور اخص، در دوران در دفاع مقدس، از طریق رهبری در جنگ، تشکیل بسیج همگانی، کمک به ایجاد و تقویت روح ایثار و شجاعت، تقویت روح ایمان، مشروعیت دادن به جنگ و تشویق مردم به حضور در دفاع مقدس به ایفای نقش پرداختند(موسوی، ۱٤۰۳).

رتبه یازدهم و دوازدهم به توان ترابری و همچنین نوسازی ادوات و تجهیزات نظامی اشاره دارد. ترابری و تحرک سازمانی به دلیل تأثیر گذاری در عملیات دفاعی و ایجاد قدرت نظامی، بیش از هر زمان دیگری مورد توجه سازمان های نظامی می باشند؛ زیرا حمل و نقل، فعالیتی تسهیل گر و پرهزینه شده که انجام امور سازمانی بدون آن متصور نمی باشد(راعی، اسماعیلی و غفوری، ۱۳۹۸). بدون شک، توان ترابری و حمل و نقل در مناطق عملیاتی و محل های پشتیبانی به عنوان یکی از عوامل مهم در استمرار انتقال و جابجایی منابع و امکانات دوران دفاع مقدس محسوب می شوند.

عامل سیزدهم به نقش اقوام در دوران دفاع مقدس اشاره دارد. دفاع مقدس، نقطه اوج شکوفایی همگرایی و همکاری مردم ایران زمین است. این دوران نه تنها به وحدت و همکاری مردم کشورمان کمک کرد، بلکه به همگرایی اقوام نیز کمک کرد(محمدی، علیپوریانی و اخوان کاظمی، ۱٤۰۰).

در نهایت پاسخگویان به نقش دانشجویان و روزنامه هم در دفاع مقدس اشاره داشته اند. مصداق بارز نقش دانشجویان در دفاع مقدس، اعزام دانشجویان دانشگاه افسری امام علی(ع) در مهرماه ۱۳۵۹ برای دفاع از خرمشهر است که شاهد شهادت تعدادی از دانشجویان در دفاع از خرمشهر هستیم.[1]

[1] اعزام ۱۳۵۹ (خاطرات دانشجویان دانشگاه افسری امام علی (ع) در دفاع از خوزستان)- تالیف احمد حسینیا- انتشارات دانشگاه افسری امام علی(ع)

جدول ٦: تعیین رتبه عوامل موثر بر بسیج منابع در دفاع مقدس

عوامل نقش آفرین در بسیج نیروی انسانی در دفاع مقدس				
ابعاد	مولفه‌ها	عوامل موثر بر بسیج منابع	میانگین رتبه	رتبه
رهبری	نقش امام خمینی	نقش امام خمینی	۱۲,۸۱	۱
اعتقادی	شرکت در جنگ به عنوان تکلیف الهی- فرهنگ صرفه‌جویی	شرکت در جنگ به عنوان تکلیف الهی	۱۲,۵۸	۲
		نقش رادیو	۹,۳۵	۳
		نقش تلویزیون	۹,۰٤	٤
		نقش بانوان	۸,٤٦	٥
گروهی	بانوان- کمیته‌های انقلاب- کادر درمان- عشایر- روحانیون- قومیت ها- دانشجویان-	کمیته‌های انقلاب	۸,۳۱	٦
		نقش کادر درمان	۸,۲۷	۷
		نقش عشایر	۸	۸
		فرهنگ صرفه‌جویی ایرانیان	۷,٦٥	۹
		نقش روحانیون	۷,۱۲	۱۰
		توان ترابری کشور	٦,۱٥	۱۱
ابزاری	رادیو- تلویزیون- ترابری- تجهیزات- روزنامه‌ها	توان نوسازی تجهیزات	٦,۰۸	۱۲
		نقش قومیت ها	٥,۹۲	۱۳
		نقش دانشجویان	٥,۷۷	۱٤
		نقش روزنامه‌ها	٤,٥۰	۱٥

نتیجه‌گیری

در طول هشت سال جنگ تحمیلی، استمرار و تداوم حرکت منابع از بخش مردمی، دولتی و حتی خصوصی به سمت مناطق جنگی و بخش های مختلف کشور به منظور ارتقای توان تاب آوری، پیروزی بزرگی را رقم زد. درس آموزی از چگونگی بسیج منابع، امکانات، قابلیت‌ها،

مشارکت نهادها و کیفیت مدیریت عده‌ها و...برای پیشبرد امورات مختلف کشور در حال حاضر بسیار ضروری است. باتوجه به کمک تسلیحاتی و لجستیکی قدرت‌های بزرگ به رژیم بعث عراق در طول هشت سال جنگ تحمیلی و همچنین نوپا بودن انقلاب اسلامی، بازهم پیروزی نهایی نصیب کشور و ملت ایران شد. در همین راستا می‌توان گفت که صرف داشتن منابع مهم نیست، بلکه بسیج منابعِ متنوع از بخش‌های مختلف و گسیل آنها به مقاصد مشخص در زمان مناسب مهم است. به جریان انداختن منابع و ترکیب و هماهنگی منابع از طریق قابلیت‌های پویا مهم است. کمتر کشوری از هر دوی این مولفه‌ها برخوردار هستند. به عبارت دیگر برخی کشورها فقط منابع فراوان در اختیار دارند، اما قابلیت های پویا در اختیار ندارند. برخی کشورها این قابلیت‌های پویا را دارند ولی منابع مورد نیاز را در اختیار ندارند. جمهوری اسلامی ایران از منابع بی‌نظیر جهانی(از جمله دو دریای خلیج فارس و خزر، منابع متعدد زیر زمینی، انواع منابع نفت و گاز، شرایط آب و هوایی و...) برخوردار است ولی در خصوص اهرمی‌سازی این منابع و به جریان انداختن آنها و تمرکز بر قابلیت‌های پویا برای استفاده موثر از این منابع نیاز به تلاش در سطوح مختلف احساس می‌شود که یکی از مهمترین آنها مدیریت جهادی است.

مثلثِ منابع، قابلیت‌های پویا و کفایت فرماندهی دوران دفاع مقدس توانست پیروزی بی‌نظیری را رقم بزند. همانطور که در بخش مبانی نظری ذکر شده، شرط اصلی استفاده از منابع، داشتن قابلیت‌های پویا است. یعنی منابع در طول زمان ممکن است فرسوده شده و یا از بین بروند و احیانا تغییر یابند؛ در اینجاست که قابلیت‌های پویا می‌توانند نسبت به خلق منابع جدید، بازترکیب منابع موجود و ایجاد یکپارچگی و هماهنگی بین منابع به خدمت گرفته شوند. از طرف دیگرف شرط ایجاد قابلیت‌های پویا، داشتن مدیران با کفایت است که این موضوع در حد اعلاء در دوران دفاع مقدس محقق شد. امروزه هم ترکیب منابع ملی و قابلیت‌های پویا با نظریه مدیریتِ جهادیِ مقام معظم رهبری، می‌تواند کشور را به قله رشد و تعالی برساند. طبق ادبیات مدیریت راهبردی، سازمان‌هایی که در ۲۰ سال گذشته تا حد رهبری جهانی(در عرصه تولید و اقتصاد) صعود کردند، آنهایی بودند که کارشان را با بلندپروازی آغاز کردند و این بلندپروازی هیچ‌گونه تناسبی با منابع و قابلیت‌های موجودِ آنها نداشت(محمدی فاتح،۱۳۹۳: ۸۰). در آغازین روزهای دوران دفاع مقدس هم هنوز مثلث منابع، قابلیت، کفایت فرماندهی(در سطوح مختلف جنگ) شکل نگرفته بود؛ اما نگاه مکتبی به مقوله بسیج منابع و رهبری امام خمینی و اراده ملت مبنی بر تحمیل شکست به

متجاوز(رژیم بعثی) باعث شد که پیروزی‌های اولیه شکل بگیرد و در ادامه جنگ تحمیلی، مثلث یاد شده توانست به مدت هشت سال تاب‌آوری ملی را در برابر تهاجم بعثی به ارمغان بیاورد. امروز هم چه در اداره کشور و چه در دفاع در برابر جنگ های احتمالی آینده، ساخت و توسعه قابلیت های گوناگون برای استفاده موثر از منابع موجود توسط مدیران و فرماندهان، عاملی حیاتی است. مقام معظم رهبری می‌فرمایند: *« ما امروز اگر چنانچه صادقانه حرکت بکنیم، عمل بکنیم، تنبلی نکنیم، کوته‌بینی به خرج ندهیم، ساده‌نگری نکنیم، می‌توانیم ایران را به همان قلّه برسانیم. البتّه رساندن ایران به قلّه‌ی علمی و فرهنگی و صنعتی و نظامی و سیاسی و امثال اینها هدف نزدیک ما است؛ هدف دور، تمدّن اسلامی است که آن مطلب دیگری است»(بیانات نوروزی خطاب به ملت،۹۹/۱/۳).*

در نهایت باید گفت که با تمرکز بر بسیج منابع در جنگ می‌توان عوامل مؤثر بر موفقیت این منابع را شناسایی کرد و به عنوان تجربه‌ای مفید در سطح ملی در مدیریت منابع؛ امکانات و پروژه-های فعلی کشور به کار بست تا چراغ راه آیندگان شود. در همین راستا، چند پیشنهاد مطرح شده است:

۱ .بهره‌گیری از تجربه بسیج مردمی در نبردهای نوین

-الگوبرداری از دفاع مقدس در نبرد هیبریدی-شناختی:

- استفاده از الگوی موفق بسیج عمومی مردم در دوران جنگ تحمیلی برای مقابله با تهدیدات شناختی و جنگ هیبریدی امروز.
- به‌کارگیری ظرفیت سازمان‌های مردم‌نهاد و شبکه‌های اجتماعی جهت ترویج فرهنگ مقاومت و ارزش‌های دفاع مقدس در فضای مجازی.
- تولید محتوای تأثیرگذار (فیلم، اینفوگرافیک، شعر و ادبیات) با تکیه بر روایت‌های اصیل جنگ برای مقابله با جنگ روانی دشمن.

۲ .بازتعریف گفتمان بسیج منابع ملی

-تأکید بر پارادایم منبع‌محور و قابلیت‌های پویا:

- گفتمان‌سازی ملی درباره بسیج منابع با تکیه بر مبانی اعتقادی، توسعه درون‌زا، دانش بومی و منابع داخلی.
- تحلیل وضعیت منابع کشور (طبیعی، انسانی، ژئوپلیتیک) بر اساس نظریه قابلیت‌های

پویا برای خلق مزیت‌های راهبردی.

- طراحی سازوکارهای کاهش آسیب‌پذیری داخلی و افزایش بازدارندگی دفاعی از طریق تقویت هماهنگی بین نهادها.

۳ .واکاوی عوامل فرهنگی-سازمانی مؤثر در بسیج منابع

-پژوهش‌های میان‌رشته‌ای برای تکمیل ادبیات موضوع:

- بررسی نقش فرهنگ عاشورایی، ادبیات مقاومت، شعر، اعلامیه‌ها و نشریات در ایجاد همبستگی ملی و بسیج منابع طی جنگ تحمیلی.

تحلیل تأثیر ساختارهای سازمانی(نظیر بنیادهای مردمی، نهادهای انقلابی) در هدایت منابع به سمت جبهه‌ها.

- مطالعات تطبیقی درباره نقش رسانه‌های سنتی و مدرن در شکل‌دهی به گفتمان مقاومت.

٤ .تقویت زیرساخت‌های مدیریتی برای جنگ‌های آینده

-ترکیب منابع و قابلیت‌های پویا در سطوح کلان:

- توسعه استراتژی بازدارندگی با ترکیب منابع ملی (نظامی، اقتصادی، فرهنگی) و قابلیت‌های نوآورانه.
- تربیت مدیران و فرماندهان کارآمد بر اساس الگوی مدیریت جهادی با تأکید بر مسئولیت‌پذیری، خلاقیت و دوری از کوته‌بینی.
- ایجاد بانک اطلاعاتی یکپارچه از منابع کشور برای تسهیل تصمیم‌گیری در شرایط بحران.

این پیشنهادات با هدف تبدیل تجربه دفاع مقدس به یک الگوی راهبردی برای مدیریت منابع در شرایط کنونی طراحی شده‌اند. تمرکز بر سه محور بسیج مردمی، گفتمان‌سازی منابع و تحقیقات فرهنگی-سازمانی می‌تواند تاب‌آوری ملی را در برابر تهدیدات آینده افزایش دهد. همچنین، تلفیق منابع مادی با قابلیت‌های پویا (نظیر خلاقیت، دانش بومی و رهبری مؤثر) تضمین‌کننده موفقیت ایران در رسیدن به «قله‌های رشد» و مقابله با جنگ‌های چندبُعدی است.

تشکر و قدردانی (در صورت لزوم)

از همکاری و مساعدت جناب آقای دکتر ابوالفضل اشرفی، جناب سرهنگ پاسدار یوسف لطفی، جناب سرهنگ عبدالرضا محمدی، جناب سرهنگ قنبر راسخ و سایر مشارکت کنندگان در

مصاحبه ها و تکمیل فرم های پرسشنامه قدردانی می کنیم.

منابع

اشرفی، ابوالفضل(۱۳۹٤). حضور و نقش نهادها و اقشار مختلف مردم در جنگ تحمیلی از منظر امام خمینی. تهران: انتشارات دانشگاه امام علی(ع).

نعمتی، سید ناصر(۱۳۹٤). نگاهی به مهمترین درس‌هایی که می‌توان از دفاع مقدس برای تدبیر جامعه امروز گرفت. بازیابی در ۱۰ آبان ۱۳۹۸ از www.javanonline.ir

احمدی، اردشیر و انبارداران، عقیل(۱۳۸۵). شناسایی عوامل موفقیت پروژه‌های مهندسی دفاع مقدس مورد پژوهش: پل بعثت در عملیات والفجر ۸. مدیریت اسلامی، ۳

زواره، علیرضا(۱۳۹۳). کارنامه عملیاتی مهندسی جنگ جهاد سازندگی در هشت سال دفاع مقدس. مطالعات دفاع مقدس. ۱۳(۵۱)،

مرادی، انوش و رجب پور، محمد ابراهیم(۱۳۹٦). اهمّیت و مؤلفه‌های تاریخ‌نگاری شفاهی دفاع مقدس. موجود در navideshahed.com.

الوانی، سید مهدی(۱۳۹۳). جزوه منتشر نشده سمینار بهره‌وری در دولت– تهران: دانشگاه تربیت مدرس

بابایی مجرد، حسین(۱۳۹۵). مدیریت جهادی: کنش جهادی و نظریه سازمانی دیوان سالاری. نامه دفاع. ٤۱

پورحیدری، غلامرضا و چراغعلی، عبدالمجید(۱۳۹۹). ساختار و نقش بهداشت و درمان در ۸ سال دفاع مقدس .*بهداری رزمی دفاع مقدس و مقاومت، ۳(۲)، ۳۸-٤۷.*

نبی زاده، بابک، ظریف منش، حسین و سعادتمندی، علیرضا(۱٤۰۲). مفهوم‌سازی بسیج منابع و امکانات در حوزه دفاع ملی .مطالعات راهبردی بسیج، ۲٦(۹۸)، ۳۳-۷٤.

کشاورز شکری، عباس و فرهادی، احسان(۱۳۹۱). بسیج منابع در انقلاب اسلامی ایران ،پژوهشنامه انقلاب اسلامی، ۱(۱)، ۷۹-۱۰۷.

محمدی نیا، رضا(۱۳۹٦). بسیج منابع ملی، دانشراه عالی دتاع ملی

محمدی نیا، رضا، احمدی حاجی آبادی، سید احمد(۱۳۹٦). نقش بسیج منابع ملی در جنگ‌های آینده. مطالعات دفاعی استراتژیک. ۱۵(٦۹)، ۱۰۹-۱۳٦

محمدی فاتح، اصغر(۱۳۹۳). تدوین استراتژی در بحران: از تحلیل ها تا تخیلی. انتشارات مهربان نشر.

محمدی فاتح، اصغر؛ سبحانی فروشانی، محمد صادق و محمدی، داریوش(۱۳۹۱). مدیریت دانش رویکردی جامع، انتشارات پویش.

ملکی، معصومه(۱۳۹٤). بررسی تأثیر سرمایه‌ی فکری بر مزیت‌رقابتی مبتنی بر قابلیت‌های پویا (مورد مطالعه: شرکت‌های دانش‌بنیان استان کرمانشاه). رساله کارشناسی ارشد مدیریت بازرگانی گرایش تحول. دانشگاه آزاد اسلامی سنندج.

محمدی فاتح، اصغر و حاجی پور، ابراهیم(۱۳۹۲). مدیریت دانش، شایستگی‌های بنیادی و مزیت رقابتی سازمان‌ها (ارائه چارچوب مفهومی). ششمین کنفرانس مدیریت دانش، ۷-٦ اسفند ماه.

محمدی، مرادعلی، علیپوریانی، طهماسب، اخوان کاظمی, مسعود(۱٤۰۰). بررسی نقش جماعت اهل حق استان کرمانشاه در حماسه دفاع مقدس (با تاکید بر دلایل همگرایی مردم اهل حق در دوران دفاع مقدس)، مطالعات دفاع مقدس، ۷(۳)، ۱۱۵-۱٤۰.

مهری، علی و خداداد حسینی، سید حمید(۱۳۸۳). طراحی مدل مزیت رقابتی برای صنعت خودرو ایران. مدرس علوم انسانی، ۹ (۲)، ۲۱۲- ۱۸۹.

موسوی، سید حمید رضا(۱٤۰۳). نقش حوزه و روحانیت درهشت سال دفاع مقدس. شاهد اندیشه، ۱

راعی، جلال، اسماعیلی، مهدی و غفوری، داود(۱۳۹۸). طراحی الگوی مطلوب حمل و نقل زمینی نهاجا با رویکرد جنگ‌های آینده. مدیریت نوآوری در سازمان های دفاعی، ۲(۳)، ۱۸۱-۲۰۱.

Carney, N. (2016) "All Lives Matter, But So Does Race: Black Lives Matter and the Evolving Role of Social Media." Humanity and Society 40(2):180-199.

Denzin, N.K. and Y.S. Lincoln (1994), Handbook of Qualitative Research, London: Sage.

Edwards, B. & Kane, M. (2014) "Resource mobilization and social and political movements." In: van der Heijden, H. A., (ed.) Handbook of Political Citizenship and Social Movements. Cheltenham, UK: Edward Elgar Publishing, pp 202-232.

Giddens, A. The Constitution of Society, University of California Press, Berkeley, CA, 1994. apzahra-gharve.womenhc.com

Gillham, P. F., Lindstedt, N., Edwards, B., & Johnson, E., (2019) "The Mobilizing Effects of Economic Threats and Resources on the Formation of Local Occupy Wall Street Protest Groups in 2011." Sociological Perspectives 62(4): 433-454.

Jenkins, J. (1983).RESOURCE MOBILIZATION THEORY AND THE STUDY OF SOCIAL MOVEMENTS. Ann. Rev. Social. 1983. 9:527-53

Layton. (2020). NATIONAL MOBILISATION DURING WAR: PAST INSIGHTS, FUTURE POSSIBILITIES. OCCASIONAL PAPER. Australian National Security College

Lin, Y. and Wu, L. (2013). Exploring the role of dynamic capabilities in firm performance under the resource-based view framework. Journal of Business Research, 1-7.

Millett, A. (1986). The Effectiveness of Military Organizations. DOI: 10.2307/2538875

Mundt, M., Ross, K., & Burnett, C. M. (2018) "Scaling Social Movements Through Social Media: The Case of Black Lives Matter. Social Media & Society (November): 1-14. doi.org/10.1177/2056305118807911.

Peter Layton, Social Mobilization in a Contested Environment, ACSACS Occasional Papers Series No. 9, Canberra: UNSW, 2019, <https://www.unsw.adfa.edu.au/school-of-humanities-and-social-sciences/sites/hass/files/uploads/348683473-ACSACS-Occasional-Paper%209_Final.pd

Risa A. B and Elizabeth A. S. (2007). Creating Military Power, The Sources of Military Effectiveness. Stanford University Press.

Rubin, H.J. and I. Rubin (1995), Qualitative Interviewing, Thousand Oaks, CA: Sage.

Yin, R.K. (1994), Case Study Research: Design and Methods, London: Sage

Hassan Abdullah, F. (2018). Resource Mobilization Theory: Political Movement in Egypt. IAU International Journal of Social Sciences, 8(2), 1-12